

היום הבינלאומי לביטול האפליה הגזעית – 21/3

גזענות ברשת – מערך לבית ספר יסודי.

רקע למורה:

בכדי להבין כיצד ומדוע תפיסות גזעניות מתקיימות הלכה למעשה בהיסטוריה של החברה האנושית ככלל ובתקופה המודרנית בפרט, חשוב למסגר ולהמשיג את המילה גזענות [ייחוס של נחיתות לאדם או לקבוצה, על בסיס של תכונות סטריאוטיפיות שמנוסחות בשפה ביולוגית, חברתית או תרבותית. בשיח גזעני נתפסות תכונות אלו כנחותות, כבלתי משתנות וכמהותיות לאותה קבוצה. על פי ההגדרה הזאת, גזענות יכולה להיות מופעלת כלפי כל קבוצה, גם כלפי קבוצות דומיננטיות וחזקות. עם זאת, כאשר היחסים בין הקבוצות אינם שווים, גזענות כלפי מיעוטים וכלפי קבוצות מוחלשות מעצימה את אי השוויון הקיים ממילא ואף מעניקה לו הצדקה. האתגר האמיתי של המלחמה בגזענות הוא לאתר אותה גם כאשר היא מנוסחת בשפה רציונלית, שבתוכה מטושטשת התופעה" [מהי גזענות. פרופ' יהודה שנהב).

יישומן של תפיסות עולם ודעות גזעניות עבר גלגולים וגרסאות רבות ברחבי העולם, בין שלטון האפרטהייד בדרום אפריקה, לקולוניאליזם האירופאי ברחבי המזרח התיכון, מזרח אסיה ואפריקה, ועד להשמדת עמים. בתקופתנו, הגזענות עודנה קיימת, ואף קיבלה פנים חדשות עם התפתחויות טכנולוגיות שמאפשרות לפרט/ליחיד נגישות תמידית למרחבים ציבוריים, לא רק בקהילה המצומצמת אלא ברחבי העולם בכל רגע נתון.

יתרונותיו הרבים של האינטרנט והרשתות החברתיות המתקיימות בו מאפשרים לנו כחברה להרוויח נגישות רבה בשמירה על קשר עם משפחה וחברים, באפשרות להתעדכן בנעשה בסביבה הקרובה שלנו בארץ ובעולם. אנו יכולים/ות לראות מקומות שלעולם לא נבקר בהם, ללמוד מה שנרצה, מתי שנוח לנו, מהמטבח ובעת נסיעה באוטובוס. מול היתרונות הרבים, ניצבות גם כמה תופעות קשות ושנויות במחלוקת שהתפתחו גם הן עם הנגישות הרבה לאינטרנט, כגון הפצתם של תכנים פוגעניים, גזעניים ומסיתים. טוקבקים באתרי חדשות או בלוגים, פרסומים ותגובות ברשתות החברתיות וסרטונים המופצים ללא שליטה, באופן אנונימי או בזהות גלויה. האינטרנט שהיה אמור להיות מרחב המאפשר שיח דמוקרטי בו ניתן להביע דיעה, להיחשף לעמדה שונה ולנהל דיאלוג שלא תמיד מתאפשר במציאות, הופך לא אחת לכלי לשימוש בכוח לרעה. ציוצים בטוויטר או פוסטים בפייסבוק נגד קבוצת אוכלוסייה מסוימת, משותפים אלפי פעמים וזוכים לתמיכה בדמות "לייקים" ותגובות אוהדות, מבלי להבין את הגזענות והשנאה הגלומים בהם, או להכיר את מי שמשמשים/ות כמושא לשנאה זו. תכנים פוגעניים והסתה על רקע אתני, לאומי, מגדרי, מראה חיצוני, נטייה מינית, דעה פוליטית והרשימה עוד ארוכה, שמים אוכלוסיות שלמות ללעג או כיעד לאלימות, ופרטים המשתייכים אליהן חווים פגיעה דרך האינטרנט. "שיימינג" (ביוש) ו"בולינג" (בריונות) ברשת נפוצים גם בקרב ילדים/ות ובני/ות נוער.

ב-2017 לקראת חג המימונה, פרסם אתר וואלה מתכון למאכל מרוקאי מסורתית. זמן לא רב אחרי פרסום המתכון פורסמה כתבה נוספת באתר, המתארת גל של טוקבקים (תגובות) אנונימיים למתכון, בעלי תוכן גזעני פוגעני. כתבה עם תוכן של מתכון הפכה לזירת התכתשות בין-עדתית, שכללה קללות והשמצות גזעניות ([לכתבה](#)).

המקרה מהווה דוגמה לקלות בה יכול נושא להפוך למטרה לתגובות גזעניות בעלות אופי סטריאוטיפי ושנאה "לאחר" והכל תחת מעטה האנונימיות.

קרן ברל כצנלסון הפועלת לקידום ערכים דמוקרטיים וחברתיים מוציאה את "דו"ח השנאה". זהו פרויקט אשר סורק, מנתח ומתעד נתונים על כמות השיחות בעלות אופי גזעני ברחבי האינטרנט בישראל. מן הדו"ח עולה תמונה של מאות גילויי גזענות ברשת בכל יום ואלפים בכל חודש. השיח המקוון בישראל מהווה עוד זירה להפניית גזענות כלפיי קבוצות אוכלוסייה שונות כגון: ערבים, מבקשי מקלט, קבוצות מוצא (עדות) וקבוצות פוליטיות. השיח הגזעני נמצא כמעט בכל התחומים בהם עוסקים המשתמשים/ות ברשת, לא פוסח על שום קבוצה. הוא סוחף בכל פעם עשרות משתמשים/ות לדיון אלים, שלעיתים אף כולל קריאה לאלימות ישירה ולפגיעה פיזית באנשים.

מספר גופים פועלים למיגור תופעת בריונות הרשת ומנסים להתמודד עם גילויי גזענות, הסתה וביוש, על ידי התייחסות ישירה ועקיפה למציאות של חשיפה תדירה לתכנים כאלה. משרד החינוך מכניס תחת בריונות ברשת פעולות כמו החרמה, הטרדה, איומים, השמצה, התחזות והולכת שולל ובהתאם פתח פלטפורמות לתמיכה וייעוץ לבניות/ות נוער ולהוריהן/ם¹. גוף נוסף הפועל להתמודדות עם תופעת הגזענות ברשת הוא "המרכז לאינטרנט בטוח" שבנוסף למידע ומוקד לטיפול פגיעות באינטרנט, הוא פועל בשיתוף עם פייסבוק ויוטיוב ומבצע מעקב אחר תכנים גזעניים, מסיתים ופוגעניים².

מתוך הקלות של הפצת תכנים גזעניים והחשיפה הרבה אליהם, עולות בהקשר החינוכי כמה שאלות: על מי חלה האחריות ומה כוללת האחריות הזו? האם האחריות היא של ההורים לסנן ולהגביל את הנגישות של ילדים/ות ובניות/ות נוער לאינטרנט? האם זהו תפקידן/ם המורים/ות? האם חינוך, הסברה ואוריינות תקשורתית להתמודדות עם התכנים במציאות הוא הפתרון? או שמא בכלל זהו תפקיד אתרי האינטרנט עצמם לסנן את התכנים המועלים בהם? מה קורה לבניות/ות הנוער הנחשפים/ות לתכנים? ויותר מזה, מה קורה כאשר בניות/ות הנוער הן/ם שמפיצים/ות את התכנים?

הערה למורה:

חשיפה לחוויות גזעניות בכיתה עלולה להיות קשה עבור תלמידים/ות הנמנים/ות על הקבוצה המהווה יעד לגזענות ואשר מסומנת כקורבן. על המורה להיות רגישה לכך ובמצבי קיצון לפעול באחת הדרכים הבאות:

1. להפוך את הסיפור לדיון כללי יותר של הקבוצה ולגרום לכך שהזרקורים לא יופנו רק ליחיד/ה בקבוצה או לקבוצה אחת מסוימת. במידה והנושא הועלה על ידי הקורבן עצמו/ה (כפי שנציע במערך) יש לחזק אותו/ה על האומץ לספר את סיפורו/ה.

¹ <http://edu.gov.il/owl/Heb/Yesodi/LivuyVeTmicha/Preventing-Violence/Pages/Cyberbullying-How-to-prevent-how-to-identify-and-to-whom-appeal.aspx>

² <https://www.isoc.org.il/>

2. כל דיון צריך להיעשות מתוך הבנה כי לתופעה השפעות אישיות, לאומיות, בינלאומיות, משפטיות, ואחרות שהרבה פעמים התלמידים/ות, בטח בגילן/ם, לא בהכרח מודעים/ות אליהן.
3. לשאול את התלמידים/ות האם מישהו היה עד/ה למקרים כמו שהועלו ואיך הוא פעלה, במידה ורוצה לשתף את חברי/ות הכיתה. אם כן, להצביע על כך, שאלו סיטואציות שעשויות לבלב אותנו כיוון שלא תמיד אנו יודעים/ות כיצד לנהוג מול אלימות. גזענות היא אלימות והיא בעיה חברתית, לא רק ריב בין שניים או יותר משתתפים/ות. לכן עלינו לטפל בה בכלים חברתיים. כך, לדוגמה, ניתן לברר מדוע קבוצות של אתיופים/ות / ערבים/ות / מזרחים/ות הנפגעות אינם מתלכדות כדי לפעול נגד התופעה ולמשל לקדם חוקים שאוכפים את התופעה? מדוע אנחנו ככיתה, כתלמידים/ות לא פועלים/ות יחד כדי לדאוג שזה לא יקרה ביננו?
4. לבחון עם התלמידים האם הם מעוניינים לכתוב כללים המוסכמים על כולם הקשורה להתנהגות וגם לפרסום במרחב הווירטואלי.

מערך שיעור: 45 דקות (עם אפשרות למטלת בית ושיעור המשך).

מטרות:

- להכיר את המושג "גזענות"
- להעלות את המודעות לגבי ההשלכות שיש להתנהגות גזענית ואלימה
- לעמוד על ההשלכות הנוספות שיש להתנהגות גזענית ואלימה כאשר היא מתקיימת ברשת
- לאפשר לתלמידים/ות להציע דרכי התמודדות לעצמם/ן ולחברי/הם/ן מול גילויי גזענות בכלל וברשת בפרט, אשר מופנים אליהם/ן ישירות או שהן/ם עדיים/ות להם.

אוכלוסיית היעד: כיתות ב'-ה'

מהלך השיעור:

שלב א: המורה תכתוב על הלוח את המילה *גזענות* ותציג בפני התלמידים/ות את השאלה הבאה: מי יודעת מה היא "גזענות"?

הרעיון הוא שהדיון יתחיל מרמת הידע של התלמידים/ות ובהתאם אליה, המורה תשלים את ההגדרה ותפרש אותה בשפה פשוטה. לאחר הדיון המורה תסכם תוך שימוש ברקע המוצע בתחילת המסמך.

גזענות: "ייחוס של נחיתות לאדם או לקבוצה, על בסיס של תכונות סטריאוטיפיות שמנוסחות בשפה ביולוגית, חברתית או תרבותית. בשיח גזעני נתפסות תכונות אלו כנחותות, כבלתי משתנות וכמהותיות לאותה הקבוצה." (פרופ' יהודה שנהב). הכוונה היא כאשר אנו מתייחסים/ות אל אדם או אל קבוצה כלשהי, או כאשר אדם או קבוצה כלשהי מתייחסת אלינו כנחותים/ות, טובים/ות פחות מאחרים/ות בגלל תכונות שקשורות לאיך שאנחנו נראים/ות, או בגלל המקום שממנו אנחנו או ההורים או הסבים שלנו הגיעו, הקבוצה שאנחנו חלק ממנה למשל

'קבוצת היהודים/ות או הערבים/ות', 'קבוצת מרכיבים/ות משקפיים', קבוצה שמוצאה ממדינה ביבשת אפריקה או מזרח אסיה, קבוצה של זקנים/ות או א/נשים עם מוגבלות פיזית או נפשית, שמנים/ות או נמוכים/ות, וכן הלאה. האם יש לכך/ם עוד דוגמאות לקבוצות כאלה, שבגלל שמשתייכים/ות אליהם/ן חושבים/ות עלינו שיש לנו תכונות מסויימות? קבוצות שאנחנו חושבים/ות שבגלל שאחרים/ות באות מהם אנו חושבים/ות שיש להם/ם תכונות מסויימות? ההתייחסות הזאת של לחבר בין השתייכות לתכונות נקראית "סטריאוטיפ" וכאשר היא משמשת כסיבה ליחס רע, אפליה ואללימות או אפילו התעלמות, זה נקרא: גזענות.

שלב ב: המורה תשאל את התלמידים/ות אם מישהי רוצה לספר על מקרה שקרה לה או למישהו אחר שבו התייחסו בגזענות ('דיברו אליה לא יפה, העליבו או פגעו בה בגלל שהיא שייכת לקבוצה מסוימת. למשל, בגלל שהיא בת, או שיש לה משהו שונה במראה החיצוני, או בגלל שהיא דוברת שפה אחרת וכו''). המורה תודה לתלמיד/ה על האומץ לספר לכיתה מה שקרה, שבטח לא היה לה נעים, ותשאל איך הרגיש/ה? מה לדעתה חשב/ה מי שעשה זאת? למה התנהג/ה כך? אם יש משהו שהיתה רוצה להגיד לו/ה, או שידע?

לאחר מכן המורה תשאל אם עוד מישהו רוצה לשתף את הכיתה בסיפור שקרה לו או שהיה עד לו. במידה והתלמיד/ה מספר על משהו שהיה עד לו, אפשר לשאול את התלמיד/ה מה הרגיש/ה? מה עשה ומה רצתה לעשות בזמן שזה קרה? יש לאסוף 3-4 סיפורים ולהתמקד בדעתן/ם של התלמידים/ות על איך הרגישו מי שהופנתה כלפיהם/ם האלימות, מה חשבו או היו מרגישים/ות וחושבים/ות במקומן/ם?

שלב ג: המורה תבקש מהכיתה להרים יד מכל מי ש:

- אוהבת/ת לגלוש באינטרנט
- לשחק או להתכתב או לראות סרטים בטלפון או במכשיר אחר
- משתמש/ת בוואצאפ
- משתמש/ת בצ'אט
- משתמש/ת באינסטגרם
- משתמש/ת באפליקציה אחרת שבה משתמשים/ות ביחד עם עוד א/נשים.

המורה תשאל את התלמידים/ות מה לדעתן/ם היה קורה אם מישהו היה מצלם את מה שסיפרו לנו קודם חלק מהתלמידים/ות שהסכימו לשתף את הכיתה ושולח/ת את זה בקבוצה? מה היה קורה אם היה מעלה את מה שצילם/ה לאפליקציה או כותב/ת בתגובה את מה שאמר/ה לה פנים אל פנים?

איך היו מרגישים/ות מי שזה נעשה להם/ן? איך היו מגיבים/ות מי שהיו נחשפים למקרה הזה בצ'אט או באפליקציה? איך זה היה משפיע על מי שהמידע הופץ עליו/ה? על ההורים? על האחים/ות? על חברים/ות אחרים/ות? על מי שלא מכירים/ות אותן/ן? על מי שעשו את הדברים האלה?

המעשים שדיברנו עליהם פוגעים מאוד. מה ההבדל בין מה שקרה לבין מצב שהדברים האלה מתפרסמים באינטרנט? יש הבדל בכלל? איזה השפעות יש לאינטרנט בנוסף על ההתנהגות האלימה והגזענית עצמה?

המורה תכתוב את הנקודות של עיקרי הדברים שאמרו התלמידים/ות על הלוח. למשל: "לפעמים אומרים/ות בשעת כעס דברים מאוד פוגעים בי לחשוב על המשמעות הקשה שלהם/ן ורק אחר כך מבינים/ות כמה זה נורא ומצטערים/ות שכך אמרנו. כאשר הדבר מתפרסם באינטרנט, אי אפשר לקחת בחזרה את הדברים כי הם כבר נמצאים ברשת ואין לנו שליטה לאן יגיעו", או "כשאנחנו שולחים תמונה או סרטון באפליקציה, אנחנו לא יודעים למי הוא עלול להגיע ואז אנחנו פוגעים פעם אחת בעצמנו ופעמים נוספות בכך שאנחנו גורמים/ות אחרים/ות לפגוע גם כשהם מפיצים או אפילו חוזרים על הדברים שאנחנו עשינו."

חלק ד: חלוקה לקבוצות, אפשר כמשימה לעבודה בשיעור או בבית. כל קבוצה צריכה לחשוב על פוסטר/ הצגה/ פעילות/ שיר/ סרטון הסברה לתלמידים/ות אחרים/ות בבית הספר: מדוע גזענות ברשת היא תופעה שצריך להיזהר ממנה, ומה כדאי לעשות כאשר אנחנו עדים/ות לגילויי של גזענות בחיים, לידנו וגם ברשת?